

Эркинбеков К.Э., Жакаева Г.

«САЛТ» КАТЕГОРИЯСЫНДАГЫ АНТОНИМДЕРДИН
ПОЛИВАРИАТИВДУУЛУГУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Эркинбеков К.Э., Жакаева Г.

ОСОБЕННОСТИ ПОЛИВАРИАТИВНОСТИ АНТОНИМОВ
В КАТЕГОРИИ «ТРАДИЦИЯ»

K. Erkinbekov, G. Jakaeva

FEATURES OF POLYVARIABILITY OF ANTONYMS
IN THE CATEGORY «TRADITION»

УДК: 8.81:141.3/811.1

Аталган макалада салт категориясындагы антонимдердин поливариативдүүлүгүнүн спецификасы каралат, андан тышкары андай айтылгандай, «Салттар» менен «новатордуктун» айкалышы илимий коомчулук тарабынан абдан актуалдуу катары кабыл алынат. Мында кайрадан түпнуска терминдердин өз ара байланышы тууралуу эч кандай түшүндүрмөлөрдүн жоктугу байкалат. Ошол эле учурда салттарга каршы мындай оппоненттерди тандоо мамилени, принциптердин системасын жана ши-аракеттердин ырааттуу комплексин ж.б. турат. Албетте, каралып жаткан комбинацияда убактылуу жайылтуу жок, ал терминологиялык жактан кыйла толеранттуу, бирок «салттуулук» жана «новатордук» терминдеринин паритетин сунуштоо керек. Мындай учурда бул айкалыштын ички логикасы да калыбына келтирилет. Өз кезегинде искусстводогу новатордук объективдүү түрдө өткөнгө кетип бараткан эскирген салтты бузуп, эреже катары, ушул шарттарда актуалдуу болуп калган башка салттарды өздөштүрүүнү жана кайра иштетүүнү билдирет.

Негизги сөздөр: категория, салт, маданий мурас, социалдык жүрүм-турум, ыкма, искусство, эволюция, гармония, инновация, коом.

В упомянутой статье рассматривается специфика поливариативности антонимов в категории традиция, кроме того, как уже упоминалось, сочетание «традиции» и «инновация» воспринимается научным сообществом как весьма актуальное. Опять же, нет объяснения связи между исходными терминами. При этом выбор таких противников традиций состоит из подхода, системы принципов и последовательного комплекса действий и т.д. Конечно, в рассматриваемом сочетании нет временного распределения, оно терминологически более толерантно, но следует предложить паритет терминов «традиция» и «инновация». В этом случае также восстанавливается внутренняя логика этой комбинации. При этом восстанавливается и внутренняя логика этой комбинации. В свою очередь, новаторство в искусстве объективно означает разрыв старой традиции, уходящей в прошлое, и, как правило, ассимилирование и переработку других традиций, ставших актуальными в данных условиях.

Ключевые слова: категория, традиция, культурное наследие, социальное поведение, метод, искусство, эволюция, гармония, инновация, общество.

The article mentioned by the author examines the specifics of the polyvariability of antonyms in the category tradition; in addition, as already mentioned, the combination of «tradition» and «innovation» is perceived by the scientific community as very relevant. Again, there is no explanation of the relationship between the original terms. Moreover, the choice of such opponents of tradition consists of an approach, a system of principles and a consistent set of

actions, etc. Of course, in the combination under consideration there is no time distribution, it is terminologically more tolerant, but parity of the term's «tradition» and «innovation» should be proposed. In this case, the internal logic of this combination is also restored. At the same time, the internal logic of this combination is restored. In turn, innovation in art objectively means a break in the old tradition that is becoming a thing of the past, and, as a rule, the assimilation and processing of other traditions that have become relevant in given conditions.

Key words: category, tradition, cultural heritage, social behavior, method, art, evolution, harmony, innovation, society.

Азыркы жашоо-турмушта социалдык жүрүм-турумдун тарыхый калыптанган ыкмаларын колдонуу зарылчылыгы социомаданий мурастын коомдук турмушка тийгизген олуттуу таасири туурасында кабар берип турат. Салт жашоонун адамзаттык ыкмасынын белгилүү бир белгилеринин ырааттуулугун камсыз кылуу менен калыптанган социомаданий формаларды сактоодогу жана кайра өндүрүүдөгү коомдук уюштуруунун тенденциясын билдирет. Бирок, топтолгон тажрыйбаны сактоо жана өткөрүп берүү тарыхый өнүгүүнүн сонуна чыкпайт.

Коомдук-тарыхый процесс үстөмдүк кылган стереотиптерди жеңүү, эскини кайра өзгөртүү, өнүктүрүү, жаңы коомдук байланыштар менен мамилелерди түзүү зарылчылыгысыз мүмкүн эмес. Бул жерде жаңы коомдук максаттарды, жаңы керектөөлөрдү, ишмердүүлүктүн жаңы формаларын пайда кылган болмуштун өзгөрүп жаткан шарттары олуттуу ролду ойнойт. Коомдук турмуштун ар кандай салттуу чөйрөсү жаңы тарыхый кырдаалга, анын көрүнүшүнүн формаларына ылайык туруктуу, системалуу жана өзгөрүү менен өнүгөт. Социомаданий тажрыйбаны өздөштүрүү жана кайра өндүрүү процессинде адам мурда топтолгон тажрыйба менен өзгөргөн шарттардын ортосунда пайда болгон карама-каршылыктарды чечип, бул тажрыйбаны тынымсыз өзгөртүп, байытып турат. Салт мындан аркы өнүгүүнүн алгылыктуу шарттарын, коомдук системанын эволюциясынын мүмкүндүгүн өзүндө жашырат. Э. Шилзанын метафоралык сөз айкалышы боюнча, «салт – өткөндүн жансыз колу эмес, ал бакчынын колу сыяктуу, өзүнөн өзү пайда боло албаган руханий умтулууларды азыктандырып, ачып берет. Бул жагынан алганда, салт анын душманына караганда, пайда болгон жекелик үчүн негизги шарт

болуп саналат [1, 78-б.].

Ошону менен бирге, ага карама-каршы коюлуп, феномендин мазмунун чагылдырган категория менен салттын карым-катнашын орнотуу зарыл. Көпчүлүк учурларда алар логикалык «И» конъюнкциясы менен айырмаланышат. Мындай учурда конъюнкциянын – байланыштыруучулук логикалык манызын тактай кетүү абзел, бирок анын спецификалык функциясы дал ошол бөлүштүрүүдө турат. Мындай кырдаалда илимде «новация», «инновация», «новатордук», «заманбап» ж.б.у.с. түшүнүктөр менен байланышкан белгилүү бир терминологиялык аныксыздык турат.

«Салттар» жана «заманбап мезгил» терминдеринин айкалышы илимий аппаратта кыйла ишенимдүү абалды ээлейт. Бул категориялардын талдоосуна шилтеме кылбастан, ошондой эле алардын мазмунун чечмелөө боюнча такыр көрсөтмө бербестен, илимдин түрдүү тармактарынын изилдөөчүлөрү тарабынан колдонулат: саясат менен билим берүүдөн тартып жаратылыш ресурстарын казып алуу жана пайдалануу маселелерине чейин [2].

Ошону менен бирге, бул учурда кандайдыр бир ыңгайсыздыктар пайда болот, бул боюнча төмөнкүдөй түшүндүрмө бере кетели: «заманбап мезгил» түшүнүгүнүн мазмуну ачык деп эсептелинет, энциклопедияларда анын түшүндүрмөсү бекеринен жок эмес. Терминдин мааниси азыр биз менен бир убакта эмне болуп жатат (ошол болсо да бир нече маанилер бар экенин көрсөтсө туурараак болот: «болмуштун бир мезгилдүүлүгү», инсандар жөнүндө айтканда, «бүгүн бар» сөздүн түз мааниси жана доордун кенири түшүнүгү катары; биздин ой жүгүртүүбүздүн алкагында акыркы версия жөнүндө сөз болуп жатат). Ошого жараша асылдандыруу өткөн менен ишке ашат. Башкача айтканда, бул алкакта салт заманбап эмес нерсе болуп чыгат, демек, ал өткөндүн бир бөлүгү болуп саналат. Бирок, биз белгилегендей, салттын маңызы, анын иштеши позитивдүү катары жазылган өткөн тажрыйбага таянууну жана аны азыркы учурдун шартында колдонууну болжолдойт.

Ушуга байланыштуу биз өзүбүздүн позициябызды белгилейбиз: «салттар» жана «заманбап мезгил» терминдеринин конъюнктивдик айкалышы каалайбы же каалабайбы, салтты архаикалык мүнөзгө ээ кылат, анын өткөн тажрыйбадан келип чыгышын баса белгилебестен, анын бир бөлүгүн түзөт, өткөн, бүгүнкү күндө, азыркы жашоодо ага орун калтырган жок. Эгерде Августин Аврелий (Блаженный) тарабынан белгиленген убакыт парадоксун ээрчисек, анда бул айкалыштыруу салттын чыныгы жашоо укугун жокко чыгарат, анткени «өткөн заман жок» [3].

Каада-салттардын көрүнүштөрүн, жада калса кайра жаралышын так азыркы шартта, эң заманбап шарттарда карап, мазмуну жагынан изилдөөчүлөр бул

түшүнүктөн өтө эле алыс экендиктери өзгөчө мүнөздүү.

Сыягы, «салт» термининин «салттуу – салттуу эмес» деген антоним менен мындай айкалышы логикалык альтернатива принцибинде түзүлгөн: А же А эмес, чыныгы илимий негизден өтө алыс болуп чыгат. Бул учурда логикалык мамиле ачыктан-ачык реакциячыл болуп чыгат, анткени логикалык «Чыгарылган үчүнчүнүн мыйзамынын» чөйрөсү өтө чектелген, анын ичинде континуумдун параметрлери боюнча: ал бир эле учурда жана бир объектке карата аракеттенет [4, 22-б.]. Ошол эле учурда илим бар болгон тилдик конструкцияларды көз жаздымда калтырууга акысы жок жана «салттуу эмес» туюнтмасы тилде чектелүү параметрлерде болсо да, конкреттүү айкалыштарда орун алат. Тактап айтканда, интимдик чөйрөдө «салттуу эмес ориентация» жөнүндө сөз кылуу адатка айланган, «салттуу эмес медицинанын» айкалышы жолго коюлган. Ошол эле учурда дал ушул айкалыштыруу логикалык четке кагууга негизделген айкалышуу диалектиканы эсепке албастан, берилген континуумдук алкакта гана аракеттенерин толук ынандыруу менен көрсөтүп турат.

Адабият жана жалпы эле искусство сыяктуу маданияттын өсүшүнүн булагы болуп саналган адам ишмердүүлүгүнүн маанилүү тармактарында салт искусствонун өнүгүшүнүн зарыл фактору болуп саналат. Искусствонун эволюциясынын алгачкы этаптарында салттарды өткөрүп берүү жана бекемдөө примитивдүү искусстводо, фольклордо, Африка, Австралия жана Океания элдеринин, Америка индеецтеринин ж.б.у.с. салттуу искусствосу деп аталган жамааттык чыгармачылык процессинде ишке ашат. Кийинки этаптарда тынымсыз жаңыланып туруучу салттар түздөн-түз профессионалдык даярдык, социалдык-маданий жамааттын шарттарында келип чыккан мектептер менен багыттардын уландысы аркылуу берилет. Ошол эле учурда убакыт жана мейкиндик жагынан алыскы искусство жандуу салттын алып жүрүүчүсү боло алат.

Өз кезегинде искусстводогу новатордук объективдүү түрдө өткөнгө кетип бараткан эскирген салтты бузуп, жаңы көркөм принциптерди жаратууда гана эмес, эреже катары, ушул шарттарда актуалдуу болуп калган башка салттарды өздөштүрүү жана кайра иштетүүдө турат. Ошол эле учурда жаңы салт калыптынып, аны ээрчигендерге өтүп жатат.

Мына ушул өнүткө «новатордук» термининин ТСБда колдонулушу толук мүнөздүү: «Социалисттик реализм искусствосунун өнүгүшү классикалык мураска, улуттук жана дүйнөлүк маданияттын прогрессивдүү салттарына таянуу менен новатордуктун гармониялуу балансы менен мүнөздөлөт» [5, 122-б.].

Албетте, көп учурда синоними болуп саналган

«новация» жана «инновация» терминдерин колдонуунун параллелизми менен учурдагы эки ача түшүнүктүүлүк так чечүүнү талап кылат. Бирок, бул ачык эле катачылык. Тактап айтканда, педагогикалык-психологиялык илимдерде «новация», экономикада «инновация» терминине артыкчылык берилет. Философиялык изилдөөлөрдө мындай артыкчылык да, тактык да жок.

Маалыматтык илимий адабияттар окурмандардын кеңири чөйрөсүн жана өзгөчө маанилүүсү башкаларды дагы бул маселеде колдоосуз калтырып жатканы абдан маанилүү. Брокгауз жана Ефрон энциклопедиясында бул терминдер, аларга жакын терминдер да жок, ал анын кылымдар бою жазылып келе жаткан рецепти менен түшүндүрүлөт, бирок алар 1960-1970-жылдардагы беш томдук философиялык энциклопедияда, БСЭ жана 1983, 2005-жылдардагы Философиялык энциклопедиялык сөздүктөрдө, «Социалдык философия» сөздүгүндө жок [6, 87-б.]. Калыстык үчүн айта кетүүчү нерсе, философиялык энциклопедиянын авторлору «жаңы» категориясына өтө кылдат аныктама берип, аны «өнүктүрүүнүн акыркы же орто аралык натыйжасы, анын мурункуга болгон мамилеси өнүгүп жаткан объектинин абалынын көз карашынан алганда каралат» деп мүнөздөшөт...».

Ошол эле учурда 1995-жылдагы энциклопедиялык социологиялык сөздүктө терминди талдоого эки олуттуу макала арналган. Тактап айтканда, «маданий инновациялар» деп «этностун маданиятынын өнүгүүсүнүн мурунку этабында болбогон, бирок ушул этапта пайда болгон жана маданияттын жалпысынан өз ордун тапкан мындай маданий кубулуштар» [7, 45-б.] деп аныкталат. Аталган көз караш, ошондой эле терминологиялык катар көрүнүктүү советтик коом таануучу Е. Маркарян [8, 69-б.] менен С.А. Арутюновдун [9, 72-б.] аталган Энциклопедиялык сөздүктөгү эмгектери арналган. Инновациялар, алардын пикири боюнча, маданий өнүгүүнүн ички процесстеринин натыйжасында ойлоп табуулар же инновациялар катары пайда болушу мүмкүн, аларды маданий мутациялар деп аташат, же тышкы таасирлер менен байланыштырылышы мүмкүн.

С.А. Арутюнов синирип алуу инновациянын эң кеңири таралган түрлөрүнүн бири деп эсептейт, бирок тышкы таасирлер синирип алууга гана алып келбестен, стимулдаштырылган трансформацияны жаратат. Бул мисал абдан ынандырырлык: Меланезия элдеринин диндеринде баш сөөк культу жана душмандардын башына аңчылык кылуу, сыягы, алардын экономикалык-маданий өнүгүүсүнүн өзгөчөлүгүнө байланыштуу маданий мутациялар катары пайда болгон. Эреже катары, инновациялар этностук топтун маданиятынын массивине «көнүү» процессинде үч этаптан – тандоо, өзгөртүү жана интеграциялоодон өтөт. Инновация – бул жөн гана инновация, жаңылык эмес.

Жогорку өнүккөн маданиятта жаңы модалар тынымсыз пайда болот, бирок алардын баары эле тандоо филтринен өтпөйт. Синирип алуу да тандалма мүнөзгө ээ. Белгилүү этностун өзгөчөлүктөрүнө карата модификация негизинен синирип алуу үчүн өтө зарыл, анткени мутациялар менен стимулданган трансформациялар ошол этностун алкагында пайда болот. Акырында инновациянын структуралык интеграциясы анын инновация болуусун токтотуп, тигил же бул этностун маданияты үчүн салттуу көрүнүшкө айланганын билдирет [9, 102-б.].

Ошол эле учурда, ички жактан абдан ынандыруу жана логикалуу каралып жаткан мамиледе терминологиялык айырмачылыктар байкалбаганын белгилей кетүү керек: албетте, «инновация» термини ички жана тышкы булактарга ээ болгон инновацияларды белгилөө үчүн колдонулат.

Энциклопедиялык социологиялык сөздүктүн авторлору «салт» – «инновация» термининин айкалышы деп эсептеген термин. Айкалыштыруу абдан алгылыктуу, бирок чечмелөөнүн өзгөчөлүгү анын «инновация» термининин синоними катары каралышында: «жаңылык киргизүү (инновация) – адамдардын ишинин ыкмаларын жана натыйжаларын өзгөртүү, өнүктүрүү» [10, 189-б.], бул бир басылмада терминдердин мындай тутумдаштырылышынын маанисин толук түшүнбөйт.

Эгерде «инновациянын маңызы инновациялык ишмердүүлүк, ал эми мазмуну - коомдун өнүгүүсүнүн таасири астында өзгөрүп турган адамдын керектөөлөрүн канааттандыруу үчүн жаңы практикалык куралды (инновацияны) түзүү, жайылтуу жана колдонуунун татаал процесси» [11, 38-б.], ошол эле учурда бул инновацияга байланыштуу процесс, анын жашоо цикли жүрүп жаткан социалдык- материалдык чөйрөдө. Инновациялардын предметтик мазмунуна жараша техникалык-өндүрүштүк, технологиялык жана социалдык-экономикалык, уюштуруучулук, маданий, ал эми жаңылык деңгээлине жана жүргүзүлүп жаткан өзгөрүүлөрдүн мүнөзүнө жараша – радикалдуу жана өркүндөтүүчү болуп бөлүнөт. Практикада көпчүлүк инновациялар ар түрдүү компоненттерди камтыйт жана алардын эффективдүүлүгү да татаал.

«Инновация» аттуу термин илимге XIX кылымда антропология жана этнография аркылуу киргендигин, мында «салт» терминине антоним катары чыгып, маданияттын өзгөрүү процесстерин изилдөөдө колдонула баштаганын белгилей кетүү абзел; атап айтканда, маданий жаңы түзүлүштөрдүн тиешелүү чөйрөдө жайылышына, анын ичинде башка маданияттарга өтүшүнө көңүл бурулган. Ошентип, «маданий өзгөрүүлөрдү чечмелөөдө жалпак эволюционизмди алмаштырган диффузионизм концепциясынын алкагына инновация түшүнүгү киргизилген». XX кылымдын биринчи жарымында функционализмдин таасири

астында өзгөрүү процесстери Батышта коомдук илимдердин көңүлүнүн сыртында болуп, инновациялар дисбаланстын, системадагы чыңалуулардын көрүнүшү катары чечмеленген. Бирок экономикалык илим XX кылымдын башында эле инновация түшүнүгүн өздөштүрүп, аны менен экономикалык турмуштун субъекттери тарабынан кабыл алынып, ишкердик пайданын булагы жана циклдик кризистин жеңүүнүн эң маанилүү каражаттарынын бири болгон учурдагы элементтердин жаңы комбинацияларын билдирген.

Советтик окумуштуу-экономист Н.Д. Кондратьев 20-жылдардын экинчи жарымында, болжол менен 50 жылдык «чоң циклдерди» ачышкан, алар чет өлкөлөрдө масштабдуу инновациялардын «узун толкундары» деп аталат [12]. Өткөн кылымдын 30-жылдарындагы кризистен кийин менеджерлер арасында «компаниянын инновациялык саясаты» термини белгилүү болуп калды; андан кийин 50-70-жылдары фирмалар жана башка чарбалык уюмдар тарабынан ишке ашырылып жаткан техникалык жана уюштуруу-башкаруу инновацияларын эмпирикалык изилдөөлөрдүн кеңири масштабына ээ болду. Ошол эле учурда экономикалык чөйрөдөгү инновациялардын актуалдуу социалдык факторлору активдүү изилдене баштады. Функционализмдин алсыз жактарын жоюуга умтулган социологдор XX кылымдын экинчи жарымында инновацияларды коомдук өзгөрүүлөрдүн жалпы процессинин этабы катары карап, андагы төрт негизги: «жанылык», «новаторлор», «диффузиянын тынчылары», «баалоочулар» сыяктуу элементтерди бөлүп көрсөтүшкөн; процесстин критикалык, бурулуш этабы – белгилүү бир жаңылыктарга ылайык «баалоочулардын» жүрүм-турумунун өзгөрүшү саналат [13, 47-б.].

Ошентип, сонунда белгилей кетүүчү нерсе, батыш адабиятында инновациялык процесс инновацияны түзүү, жайылтуу жана колдонуу процесси катары каралат; анын структурасы инновациялык ишмердүүлүктүн ички, объективдүү логикасы менен аныкталат. Инновациялык процесстерди кайра өндүрүүнүн эки

негизги формасы бар. Жөнөкөй кайра өндүрүүдө инновация өзү пайда болгон уюмда гана жаралышын улантат, ал эми инновациялык процесс алгылктуу шарттардын, жаңы муктаждыктардын, идеялардын, илимий ачылыштардын жана башкалардын пайда болушу, инновациялардын жаралышы, аны колдонуучулар арасында бөлүштүрүү, инновацияны колдонуу сыяктуу этаптарга бөлүнөт. Кеңейтилген кайра өндүрүүдө да этаптар кошулат: инновацияны алуу ыкмаларын башка уюмдарда жайылтуу жана ага болгон муктаждыкты канааттандыруу үчүн аны кеңири түзүү.

Адабияттар:

1. Shils E. Tradition and Liberty: Antinomy and Interdependence. – Ethics. / 1968, №3. Цит., по Осипова О.А., Указ. соч., 78 с.
2. Глуздов В.А. и др. Российское общество: традиции и современность. Уч. пос. под ред. А.Б. Любимовой; МО РФ, Нижегород. гос. пед. ун. - Н.Новгород: НГПУ, 2004.
3. Герье В. Блаженный Августин. - М., 1910.
4. Попов И.В. Личность и учение Блаженного Августина, Т.1. - Сергиев Посад, 1916.
5. Гегманова А.Д. Учебник по логике. - М., 2006.
6. Большая Советская энциклопедия. - М., 1970-1977. - М.: Мультимедиаиздание «БРЭ», 2003.
7. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедия в 86 томах с иллюстрациями и дополнительными материалами. СПб., 1890-1907. - М.: Мультимедиаиздание ИДДК, 2005.
8. Энциклопедический Социологический словарь // Под общей редакцией академика РАН Г.В. Осипова. - М.: ИСПИ РАН, 1995. - С. 225.
9. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная культура. - М., 1983.
10. Арутюнов С.А. Народы и культура: развитие и взаимодействие. - М., 1989.
11. Энциклопедический Социологический словарь. // Под общей редакцией академика РАН Г.В. Осипова. - М.: ИСПИ РАН, 1995. - С. 449.
12. Проблемы интенсификации и диагностики нововведений. - М., 1984. - С. 71.
13. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. - М., 1989.
14. Лапин Н.И. Проблема социокультурного реформирования в России: тенденции и перспективы. // Вопросы философии, 1996. - №5.